

بسم الله الرحمن الرحيم

حریم خصوصی و نسبت آن با حوزه عمومی زندگی

یادداشت ها: سیدحسین شرف الدین ۱۴۰۵/۵/۳۰

مقدمه

- حریم خصوصی (privacy) با حوزه های دانشی متعددی، هرچند با درجه اهمیت متفاوت در ارتباط است: فلسفه، اخلاق، حقوق، فقه، ارتباطات (انسانی و فناورانه و رسانه ای)، روان شناسی، روان شناسی اجتماعی، جامعه شناسی، مردم شناسی، مطالعات فرهنگی، علوم سیاسی (بحث: مسئولیت، آزادی فردی، امنیت و...)، معماری.
- احساس نیاز به حریم خصوصی و اصرار بر جدایی آن از حوزه عمومی، عمری به درازای جامعه و زندگی اجتماعی بشردارد مثل ممنوعیت ورود افراد به برخی اماکن. «اما توجه فزاینده به قلمرو و اهمیت زندگی خصوصی و حفظ آن در برابر عوامل تهدیدکننده از مسائل عصر جدید است. دامنه حوزه خصوصی و گستره حوزه عمومی به بسیاری از عوامل فرهنگی، سیاسی و اقتصادی بستگی دارد و با تغییر این عوامل قلمرو حیات خصوصی و عمومی دستخوش تغییر می گردد. یکی از مهم ترین عوامل در تعیین دامنه این حوزه عامل فرهنگی به ویژه دین است» (کدیور ۱۳۸۷، ص ۵۰).
- در جوامع سنتی (پیشامدرن) که مشابهت زیادی میان افراد و سبک زندگی آنها وجود داشت، زندگی های فردی و اجتماعی فاقد لایه های متعدد و پیچیدگی های امروزی بود و امکان ورود به حریم خصوصی افراد بویژه توسط اقارب آسان بود؛ حریم خصوصی چندان مورد التفات و مطالبه نبود و در مقایسه، گستره و قلمرو ضیق تری داشت. به همین دلیل، برخی از جامعه شناسان حقوق، اصل وجود حریم خصوصی یا ضرورت و اهمیت آن را خاص جوامع مدرن و پیچیده می دانند. از جمله مولفه های جهان مدرن، که در برجسته سازی حریم خصوصی موثر بوده است، ضرورت ثبت و ضبط احوالات شخصی شهروندان توسط دولت ها، نظام های استخدامی و اشتغال در مراکز اداری و صنعتی، سازمانهای انتظامی، اطلاعاتی و امنیتی، ظهور وسایلی مثل دوربین عکاسی و فیلم برداری، و نیز ظهور رسانه های جمعی و اخیرا اینترنت و شبکه های اجتماعی و امکان یابی آسان برای اطلاع یابی از احوالات افراد و تعرض به حریم خصوصی آنها است. در این نوع جوامع، معمولاً دولت و نهادهای مربوط و نیز نهادهای سازمانهای

متعددی وجود دارند که به بهانه های مختلف و به استناد قوانین، خود را مجاز به دخالت در عرصه هایی از زندگی خصوصی افراد می دانند.

- در فرهنگ عمومی ایران، تا حدود صد سال پیش، غالب مردم با این استدلال که صدور شناسنامه موجب اطلاع یابی دولت و نهادهای حاکمیتی از نام سرپرست، نام همسر، تعداد فرزندان، سن و سال آنها، تعداد زوجات می شود، با ثبت احوال مخالفت می کردند(شهری باف، ۱۳۷۸، ص ۱۸۶).

- در هر حال، انعکاس این موضوع در منابع حقوقی و خوانش حقوقی از آن به حدود یکصد سال پیش می رسد. و اینک حریم خصوصی به عنوان یک حق انسانی فردی در غالب معاهدات و کنوانسیون های بین المللی به رسمیت شناخته شده و در سطح ملی نیز غالب دولت ها با تصویب قوانینی ضمن پذیرش این حق انسانی، بر لزوم رعایت آن توسط اشخاص حقیقی و نهادها و سازمانهای دولتی، خصوصی و مدنی تاکید دارند.

- نیاز افراد به ضرورت داشتن حریم خصوصی به دلایل مختلفی مستند شده است: فطری(یا عقلی)، روانی(آسایش و امنیت روانی)، اخلاقی، فرهنگی(و دینی)، اجتماعی(ضرورت).

- گستره حریم خصوصی برغم مطالعات و طرح آراء و دیدگاههای مختلف به دلایل فرهنگی، اجتماعی، سیاسی، مذهبی، اخلاقی و حقوقی در غالب فرهنگ ها و جوامع نامشخص و با درجاتی از ابهام همراه است اگرچه در منابع حقوقی و اخلاقی و در حوزه عمل و کاربرد بر قدرمقیقن هایی از آن اتفاق نظر وجود دارد.

- افراد بسته به موقعیت اجتماعی و احوالات شخصی، از حریم خصوصی متفاوتی برخوردارند(نسبیت و سیالات قلمرو؛ برای نمونه افراد مشهور و برجسته معمولاً حریم خصوصی محدودتر و نفوذپذیرتری دارند).

- برخی افراد به دلیل برخی نسبت ها یا داشتن موقعیت های خاص، از امکان یا حق ورود به حریم خصوصی دیگران (به صورت کامل یا بخشی) برخوردارند: مثل زن و شوهرها، والدین نسبت به فرزندان، موالی نسبت به بردگان، دوستان صمیمی نسبت به یکدیگر، ماموران اطلاعاتی و امنیتی(در موارد خاص)، پلیس، قاضی، پزشک، مشاور، و...

- تجاوز به حریم خصوصی افراد نیز امری تشکیکی و ذو مراتب است(حداقلی و حداکثری)، و بالطبع درجه آسیبی بودن تعرضات و آثار حقوقی و اخلاقی و نیز پیامدهای اجتماعی آن متفاوت خواهد بود.

- طبق مطالعات، غالب افراد از حریم خصوصی خود، گستره و قلمرو آن، حقوق اخلاقی و قانونی شان در این خصوص، وظایف خود در قبال دیگران و نیز وظایف دیگران در قبال خود و نیز کم و کیف اقدامات بایسته در صورت نقض آن از سوی دیگران، آگاه نیستند.
- توصیه کارشناسان این است که افراد خود باید همواره در حفظ حریم خصوصی شان حساس بوده و از امکان راه یابی دیگران به این حریم و سوء استفاده های محتمل جلوگیری نمایند.
- حریم خصوصی در یک دسته بندی کلی به دو بخش فیزیکی و مجازی تقسیم می شود: حریم خصوصی فیزیکی شامل جسم، پوشش، مکان زندگی، محل کار و... است؛ حریم خصوصی مجازی مثل تماس های تلفنی، محتوای تلفن همراه، حساب های بانکی، پیامک ها، ایمیل ها، عضویت فرد یا ارتباط او با کانال ها، سایت ها، پلتفرم های مختلف و...
- گفتنی است که حریم خصوصی در عصر غلبه رسانه های دیجیتال و گستره و نفوذ فزاینده زیست جهان مجازی و عضویت نسبتاً همگانی افراد در این فضا به شدت در معرض تعدی و نقض قرار گرفته و حدود و ثغور آن نیز دستخوش ابهام شده است.
- حفظ حریم خصوصی افراد، آثار و پیامدهای مثبتی (بویژه برای خود آنها) دارد. از آن جمله: سلامت جسم و روح، امنیت و آرامش روانی، تمرکز در انجام امور، حفظ مرزهای وجودی و اطلاعاتی خود در مقابل دیگران، امکان مدیریت آگاهانه اطلاعات شخصی، حفظ اعتبار و سرمایه اجتماعی و...
- و در صورت نقض بویژه در مقیاس وسیع آثار و پیامدهای مخربی برای فرد و جامعه دارد. از آن جمله: اعمال فشار روانی بر افراد (در موارد افشای عیوب پنهانی آنها)، کینه و دشمنی نسبت به ناقضان، احتمال محرومیت فرد از برخی موقعیت ها، ناکامی در رسیدن به برخی خواسته ها، ایجاد زمینه برای مزاحمت، اخاذی و بهره کشی دیگران، تغییر خودپنداره های مثبت فرد، تغییر نگاه دیگران به وی و...
- در غالب نظام های حقوقی مجازات های کیفری متناسبی برای ناقضان حریم خصوصی بویژه در برخی موارد و مصادیق آن، در نظر گرفته شده است.

تعریف حریم خصوصی

در میان اندیشمندان، نظام های حقوقی، قوانین مصوب در کشورهای مختلف تاکنون تعریف مشخص و مورد وفاقی از حریم خصوص و قلمرو آن ارائه نشده و برای این امر دلایل ذکر شده است (شاه علی، ۱۳۸۸ به نقل از دیریکس، ۱۹۹۹، ص ۲۴۰).

مفهوم حریم خصوصی از سه عنصر مستقل و مرتبط باهم تشکیل شده است. این سه عنصر عبارتند از: محرمانگی، ناشناس ماندن، تنهایی و خلوت. بنابراین از تعاریف مختلف حریم خصوصی دو مفهوم به ذهن تداعی می شود. یکی مفهوم ذاتی حریم خصوصی که به شخصیت و کرامت انسانی ناظر است و دیگری نسبیت این مفهوم از بعد اجتماعی است که به تناسب فرهنگ و ساختار هر جامعه بایست حمایت از آن صورت گیرد. در ارتباط با حریم خصوصی دو برداشت کلی وجود دارد: یکی برداشت توصیفی که حریم خصوصی را توصیف می کند و دیگری برداشت دستوری که از ارزش حریم خصوصی سخن می گوید. در هر یک از برداشت ها، بعضی حریم خصوصی را نفع و بعضی دیگر حق اخلاقی یا قانونی تلقی می کنند (انصاری ۱۳۸۶، ص ۱۳-۱۶).

نکته مهم دخیل دانستن مفهوم خلوت و تنهایی در حوزه حریم خصوصی است. یعنی حریم خصوصی به منزله خلوت و تنهایی افراد مورد نظر است (ادیانی ۱۳۸۸، ص ۵-۴).

به بیان دیگر، حریم خصوصی، فضای فیزیکی، ذهنی و عاطفی اطراف ماست که در آن احساس امنیت، آزادی و کنترل بر خود و اطلاعاتمان را تجربه می کنیم. اهمیت آن در این است که به ما اجازه می دهد خودمان باشیم، بدون نگرانی از قضاوت یا دخالت دیگران.

تعریف دیگر: حریم خصوصی آن چیزی است که انسان می خواهد مخفی و غیرقابل دسترسی دیگران بماند و تصمیم گیری درباره آن مستقلاً به عهده خودش باشد. حریم خصوصی چیزی است که اطلاع و ابراز آن یا سامان و تصمیم آن منحصراً در اختیار شخص باشد و شخص در آن صاحب اختیار تام باشد. از امور حوزه خصوصی نمی توان پرسید، به دیگران ربطی ندارد، تجسس و تفتیش در آن ممنوع است، و اگر به طریقی کسی از آن مطلع شد افشای آن نیز مجاز نیست. تدبیر امور این حوزه در سلطه شخص است، اوست که حق تعیین سرنوشت خود را دارد و احدی بر مقررات او ولایت ندارد (کدیور ۱۳۸۷، ص ۵۲). [در مقابل] حوزه عمومی، حوزه ای است که در آن امری مخفی و غیرقابل دسترس صاحبان آن نیست و تدبیر و سامان و تصمیم گیری در مورد آن نیز حق همه شهروندان است. حوزه عمومی منطقه اقتدار دولت است، این حوزه ملک مشاع همه شهروندان است (کدیور

۱۳۸۷، ص ۵۳). حوزه عمومی حوزه تحقق اجتماع و «ما» جمعی است، حوزه ای که علاوه بر حاکمیت و نهادهای رسمی، همگان نیز بر یکدیگر نظارت دارند و به صورت غیر رسمی اعمال کنترل می کنند. در حوزه عمومی آشکار بودن و شفافیت برخی عرصه ها مثل تعاملات اقتصادی یک ارزش است. به جای فرد گرایی (در حریم خصوصی)، همبستگی اجتماعی، اعتماد متقابل، میل به گفت و گو، تعامل و دادوستد، عطف توجه به منافع و مصالح جمعی (به جای منافع فردی) و اموری از این دست، در آن ارزش است.

برخی از حقوق دانان، در ضمن برخی از عناصر و مولفه های حریم خصوصی مثل امنیت فردی به طرح نکاتی در خصوص آن پرداخته اند: منظور از امنیت فردی یا امنیت شخصی این است که فرد از هرگونه تعرض و تجاوز مانند قتل، جرح، ضرب، توقیف، حبس، تبعید، شکنجه و سایر مجازات های غیرقانونی و خودسرانه یا اعمالی که منافی شئون و حیثیت انسانی اوست مانند اسارت، تملک، بهره کشی، بردگی، فحشا و غیره مصون و در امان باشد (طباطبایی مؤتمنی ۱۳۸۸، ص ۴۲).

از جمله ویژگی های این حوزه، کنترل شخص بر توزیع اطلاعات مربوط به خود است: «حق افراد، گروهها و موسسات در تعیین اینکه چه زمانی، چگونه و تا چه اندازه اطلاعات مربوط به آنها به دیگران قابل مخابره باشند» (شاه علی، ۱۳۸۸ به نقل از: وستین، ۱۹۶۷، ص ۷).

برخی نیز به بیان مصداقی و در ضمن بیان حدود آزادی فردی، به برخی از ملزومات حریم خصوصی توجه داده اند: آزادی های فردی شامل کلیه حقوقی است که حوزه خصوصی زندگی افراد را از حوزه عمومی تفکیک می کند و آن را از تعرض دولت مصون نگه می دارد. به طور کلی، آزادی های فردی شامل آزادی شغل، آزادی مسکن، نحوه زندگی، امنیت فردی و مصونیت از دستگیری و بازداشت غیرقانونی و شکنجه می شود (رنجبر ۱۳۸۲، ص ۱۷۰).

استاد ملکیان، مجموع تعاریف قابل ذکر از حریم خصوصی را در موارد ذیل خلاصه کرده اند: ۱) حریمی که اختصاصی من است و دیگری حق ورود بدان را ندارد؛ ۲) حریمی که از سپهر دایره تقنین و الزامات هنجاری عرف خاص یا عام خارج است؛ ۳) حریمی که دیگران در صورت اطلاع یابی از آن (به دلیل دوستی، قرابت، نفوذ، موقعیت سازمانی) حق ندارند اطلاعات دریافتی را به اشخاص دیگر منتقل کنند؛ ۴) حریمی که فرد حق تجسس و کنجکاوی برای دریافت اسرار دیگران را ندارد؛ ۵) حریمی که دیگران حق استفسار و استنطاق برای کشف عقاید افراد (مثلا اعتقاد فرد به خدا یا معاد) یا احساسات آنها (مثلا کشف علاقه یا تنفر فرد از یک شخص خاص) یا

خواسته های آنها (مثلا میزان رضایت فرد از همسرش) را ندارند؛ ۶) حریمی که هر جور در آن رفتار کنی، بازخواست نمی شوی؛ ۷) حریمی که در آن افراد حق دخالت در زندگی دیگران (به صورت امر و نهی نه توصیه کردن یا مشاوره دادن) مثلا با فلانی ازدواج کن، یا با فلانی قطع ارتباط کن، فلان شغل را انتخاب کن، فلان خانه را نخرو... را ندارند؛ ۸) حریمی که در آن فرد حتی به اعتبار برتری جایگاه سازمانی اش نتواند از دیگری به اعتبار موقعیت دون پایه سازمانی اش، بخواهد برخی اطلاعات خصوصی و خانوادگی اش را در اختیار وی قرار دهد (مگر اینکه اطلاعات درخواستی به موقعیت سازمانی و وضعیت شغلی فرد مربوط باشد) (خلاصه ای از آراء استاد مصطفی ملکیان، ارائه شده در ضمن یک سخنرانی تحت عنوان «حریم خصوصی از لحاظ اخلاق» در ۲۲، آبان ماه ۱۳۹۵ ذخیره شده در سایت ایشان)

برخی نیز به جای ارائه تعریف توصیفی به احصاء مصادیق مورد وفاق حریم خصوصی افراد پرداخته اند. از آن جمله: ۱) نام و سایر مشخصات شناسنامه ای؛ ۲) نشانی اعم از نشانی محل سکونت یا نشانی الکترونیکی؛ ۳) تصویر یا حق تصویر؛ ۴) وضعیت سلامتی فرد (جسمی، روحی و روانی)؛ ۵) سطح تحصیلات فرد؛ ۶) وابستگی صنفی و مذهبی؛ ۷) عقاید و دیدگاههای سیاسی و اجتماعی؛ ۸) اوقات فراغت و چگونگی گذران آن؛ ۹) منابع و شیوه تامین نیازهای مالی و معیشتی؛ ۱۰) روابط خانوادگی؛ ۱۱) موقعیت خانوادگی؛ ۱۲) روابط دوستانه؛ ۱۳) زندگی عاطفی - احساسی؛ ۱۴) شیوه ادامه تحصیل فرزندان؛ ۱۵) گذشته اشخاص به خصوص سوابق کیفری؛ ۱۶) شغل اشخاص؛ ۱۷) اعضای بدن، برخی نواحی و اندام جنسی؛ ۱۸) تمایلات و آرزوها؛ ۱۹) محل سکونت افراد (منزل و ماوای افراد یا محل اقامت و آسایش آنان؛ ۲۰) مکاتبات و مراودات مخابراتی، کتبی و امثال آن و نیز محمولات پستی؛ ۲۱) [اعضای] خانواده فرد. گفتنی است که تعرض به حریم خصوصی یک فرد، گاه تعرض به حریم خصوصی خانواده و بستگان وی را نیز شامل می شود مثل نسبت خلاف عفت دادن به فرزند یک فرد). (ر.ک: شاه علی، ۱۳۸۸) موارد دیگری نیز برفهرست فوق افزوده شده مثل وجود عیوب دارای آثار حقوقی مثل ناتوانی جنسی زن و شوهر؛ فضای درون اتومبیل در صورتی که به واسطه مات بودن شیشه ها، امکان رویت، به صورت عادی محدود شده باشد؛ تلفن همراه، محل کار، شبکه مرتبطان با فرد، حساب های بانکی و رمز کارت ها، آراء و عقاید شخصی (که به صورت علنی اظهار نشده باشند).

به اعتبار موقعیت فضایی اعمال، حریم خصوصی، فضای وقوع و صدور اعمال فردی و فضای عمومی محل وقوع و صدور اعمال اجتماعی (اعمال فردی معطوف به دیگران) است. به همین اعتبار، اعمال فردی یعنی اعمال بوقوع پیوسته در حریم خصوص (به خلاف اعمال اجتماعی) مشمول پاداش و کیفر اجتماعی نخواهند بود. قاعدتا افراد

عامل نیز نسبت به نوع عمل ارتكابی در حریم خصوصی، به کسی پاسخگو نخواهند بود و کسی نمی تواند ایشان را استنطاق کند مگر اینکه عمل واقع شده یا تصمیم اتخاذ شده آثار و پیامدهای اجتماعی (فرا فردی) داشته باشد. به همین اعتبار برخی حاکمیت ها یا نهادهای تربیتی وابسته، به خود حق می دهند مردم را از مطالعه برخی کتب، تماشای برخی فیلم ها و سریالها، انجام برخی تفریحات و سرگرمی ها و فعالیت ها و اشتغالات مخرب بازدارند؛ چه این نوع استفاده ها، هرچند غالباً به صورت فردی و در خلوت و حریم خصوصی انجام می گیرند اما به دلیل آنکه رسوبات ذهنی و پیامدهای روحی روانی این سنخ اشتغالات، از سطح فردی فراتر رفته و در جامعه و فضای عمومی و ارتباطی بازتاب می یابد؛ چنین سیاست معقولی اتخاذ شده است. به بیان دیگر، این رابطه علی و معلولی ولو با واسطه مجوز اعمال برخی محدودیت ها و ممنوعیت ها و مجاز شدن دخالت مقامات در حریم خصوصی افراد شده است.

حریم خصوصی در اسلام

«حریم خصوصی» واژه جدید است که در متون دینی وارد نشده، اما آموزه ها، احکام و قواعدی وجود دارد که می توان موضع اسلام را در خصوص حریم خصوصی از آن استنباط کرد. برای نمونه قرآن کریم در برخی آیات به صراحت نسبت به لزوم رعایت حریم خصوصی افراد توجه داده است. همچنین در منابع حدیثی، روایات متعددی در این باره وارد شده است. نظر به محدودیت نوشتار صرفاً به ذکر نمونه هایی از آیات بسنده می شود:

بر حذر داشتن مومنان از سوء ظن، تجسس و غیبت (حجرات/۱۲)؛ توصیه به ورود به خانه های دیگران از درب اصلی نه از سایر طرق (که در جاهلیت مرسوم بود) (بقره/۱۸۹)؛ ممنوعیت اشاعه فحشاء، تبعیت از گام های شیطان (امر به فحشا و منکر)، توصیه به عفو و گذشت از خطاها و لغزش های دیگران، ممنوعیت دادن نسبت های ناروا به زنان مومنه و عقیقه، ممنوعیت ورود به منازل دیگران بدون اذن و اجازه آنها، توصیه مردان و زنان مومن به فرو بستن چشم از دیدن نامحرمان و عورات (شرمگاه) آنها، توصیه زنان به پوشاندن مواضع خاصی از بدن خود از دید نامحرمان (نور/۱۹ و ۲۷-۳۱).

همچنین در منابع فقهی نسبت به ممنوعیت نقض حقوق مالکانه (تصرفات غیر مجاز در اموال و داراییهای دیگران یا حرمت اکل مال به باطل)، ممنوعیت خیانت در امانت، ممنوعیت تفتیش عقاید، ممنوعیت استراق بصر (تجاوز

به حریم دیگران از طریق نگاه)، استراق سمع (استماع سخنان مخفی دیگران)، ممنوعیت سوء ظن (نسبت به گفتارها و اعمال دیگران)، ممنوعیت نمیمه (انتقال سخنان غیر مجاز دیگران)، ممنوعیت غیبت (افشای عیوبی که افراد از آن کراهت دارند)، ممنوعیت سب، هجو، لعن و قذف (ناسزاگویی به افراد به قصد توهین) و... توجه داده شده است.

- تاکید اسلام بر حفظ حریم خصوصی افراد، ریشه در مبانی خاصی دارد از آن جمله: استقلال فردی، عزت و کرامت انسانی، ممنوعیت ظلم و تجاوز، حرمت آبرو و حیثیت اجتماعی افراد (یا مومنان)، آرامش و امنیت روانی و...

- حمایت از حریم خصوصی، همچنین به وسیله قواعدی همچون قاعده احترام، قاعده لاضرر، قاعده عدم ولایت، و نیز تعیین مجازات برای ناقضان حریم خصوصی تایید و تثبیت شده است. طبق قاعده احترام، کلیه شئون انسان مانند مال، آبرو، جان و حقوق معنوی افراد در قلمرو احترام جای می گیرد و کسی حق تعرض به آنها را ندارد. بر اساس قاعده عدم ولایت، همه انسانها آزاد آفریده شده و تحت سلطه دیگران قرار نمی گیرند. از این رو، به جز خداوند یا شخص مأذون از طرف او، کسی حق ولایت بر دیگری ندارد؛

- طبق فتاوی مشهور فقهاء نیز تعرض به حریم خصوصی و نقض حقوق مادی و معنوی دیگران، ممنوع است و در صورت تعرض، فرد متعرض ضامن خسارات وارده خواهد بود.

- دامنه حریم خصوصی طبق مبانی به رفتاری محدود است که کاملاً جنبه شخصی داشته و آثار اجتماعی به دنبال نداشته باشد. از این رو، دخالت و تجسس دولتها و دستگاههای اطلاعاتی وابسته در حریم خصوصی افراد، تنها در صورتی مجاز خواهد بود که پای مصالح جمعی، امنیت نظام اسلامی، نظارت بر عملکرد ماموران حکومتی، ختنی سازی توطئه های محتمل و امور مهمی از این دست در میان باشد.

- در نسبت میان حریم خصوص و دو فریضه اجتماعی «امر به معروف و نهی از منکر»، نیز باید گفت از آنجا که این دو فریضه تنها در محدوده اعمال عینی و آشکار افراد جریان دارند، شامل حریم خصوصی و اعمالی که فرد در این حریم و در خفا انجام می دهد، نمی شوند. به بیان دیگر، حریم خصوصی مشمول امر و نهی آمران و ناهیان نمی شود مگر اینکه اعمال انجام شده هرچند با واسطه پیامدهای اجتماعی داشته باشند.

- نیازی به ذکر نیست که فارغ از دخالت حاکمیت و سایرین، در بینش دینی و اسلامی انسان مومن همواره در تحت نظارت خداوند و جنود غیبی عالم قرار دارد و او نه تنها نسبت به رفتارهای آشکار که حتی نسبت به خطورات ذهنی و قلبی، افکار و احساسات، تخیلات و توهمات، خواسته ها و اراده ها، آرزوها و تمنیات خود نیز مسئول بوده و به لحاظ اخلاقی باید تا حد امکان از قلمرو وجودی و ذهن و ضمیر خود مراقبت کند؛ چه احوالات آشکار و پنهان ما نیز آثار وضعی خاص خود دارد و بعضاً زمینه کیفر و عقاب ما را در قیامت فراهم می سازد.

امام خمینی ره و حریم خصوصی

امام خمینی ره در موضع رهبری نظام اسلامی در موادی از فرمان هشت ماده خود، ضمن تاکید بر رعایت حریم خصوصی افراد، می فرماید:

- هیچ کس حق ندارد در مال کسی چه منقول و چه غیر منقول، و در مورد حق کسی دخل و تصرف کند یا توقیف و مصادره نماید مگر به حکم حاکم شرع، آن هم پس از بررسی دقیق و ثبوت حکم از نظر شرعی.

- هیچ کس حق ندارد به خانه یا مغازه و یا محل کار شخصی کسی بدون اذن صاحب آنها وارد شود یا کسی را جلب کند، یا به نام کشف جرم یا ارتکاب گناه تعقیب و مراقبت نماید، و یا نسبت به فردی اهانت نموده و اعمال غیر انسانی - اسلامی مرتکب شود، یا به تلفن یا نوار ضبط صوت دیگری به نام کشف جرم یا کشف مرکز گناه گوش کند، و یا برای کشف گناه و جرم هر چند گناه بزرگ باشد، شنود بگذارد و یا دنبال اسرار مردم باشد، و تجسس از گناهان غیر نماید یا اسراری که از غیر به او رسیده و لو برای یک نفر فاش کند. تمام اینها جرم [و] گناه است و بعضی از آنها چون اشاعه فحشا و گناهان از کبایر بسیار بزرگ است، و مرتکبین هر یک از امور فوق مجرم و مستحق تعزیر شرعی هستند و بعضی از آنها موجب حد شرعی می باشد.

و مؤکداً تذکر داده می شود که اگر ... از روی خطا و اشتباه به منزل شخصی یا محل کار کسی وارد شدند و در آنجا با آلت لهو یا آلات قمار و فحشا و سایر جهات انحرافی مثل مواد مخدره برخورد کردند، حق ندارند آن را پیش دیگران افشا کنند، چرا که اشاعه فحشا از بزرگترین گناهان کبیره است و هیچ کس حق ندارد هتک حرمت مسلمان و تعدی از ضوابط شرعیه نماید.... همچنین هیچ یک از قضات حق ندارند ابتداءً حکمی صادر نمایند که به وسیله آن مأموران اجرا اجازه داشته باشند به منازل یا محل های کار افراد وارد شوند که نه خانه امن و تیمی است و نه محل توطئه های دیگر علیه نظام جمهوری اسلامی، که صادرکننده و اجراکننده چنین حکمی مورد

تعقیب قانونی و شرعی است. (فرمان هشت ماده ای امام در ۲۴ / ۹ / ۱۳۶۱ خطاب به قوه قضائیه و ارگانهای اجرایی، صحیفه امام، ۱۳۸۵، ج ۱۷، ص ۱۳۹-۱۴۳)

از دید امام خمینی ره: تجسس از احوال اشخاص در غیر مفسدین و گروه‌های خرابکار مطلقاً ممنوع است، و سؤال از افراد به اینکه چند معصیت نمودی، چنانچه بنا به بعضی گزارشات این نحوه سؤالات می‌شود، مخالف اسلام [و] تجسس‌کننده، معصیت کار است. باید در گزینش افراد این نحوه امور خلاف اخلاق اسلامی و خلاف شرع مطهر ممنوع شود (امام خمینی ۱۳۸۵ ج ۱۷، ص ۲۲۱).

امام، همچنین، در سخنرانی‌های متعدد همواره بر اعلام گزارش و خبر توسط مردم عادی و غیر مسئول تأکید داشته و معتقد بودند که فقط مسئولان حق دخالت و اقدام عملی را دارند. به عبارت دیگر، ایشان دایره اختیارات نهادها و افراد غیرمسئول را در خصوص جاسوسی و دخالت در حریم خصوصی افراد فقط تا مرز گزارش و اطلاع دادن به مسئولان مربوطه می‌دانستند و افراد غیرمسئول را از انجام اقدام عملی نهی می‌کردند.

امام، در عین حال، برای دخالت و تجسس در حریم خصوصی افراد شروطی را مقرر کرده اند: الف) مردم تنها در صورت اطمینان از وجود توطئه یا مفسده‌ای گزارش بدهند (امام خمینی ۱۳۸۵، ج ۱۷، ص ۲۶۷). ب) مسئولان امنیتی تنها با حکم قضایی اقدام کنند (امام خمینی ۱۳۸۵، ج ۱۷، ص ۱۴۱). ج) قضات حق صدور حکم قضایی تجسس برای حریم‌هایی را که محل توطئه علیه نظام نیست، ندارند (امام خمینی ۱۳۸۵، ج ۱۷، ص ۱۴۲-۱۴۱).

گفتنی است که مبنای مخالفت امام با اقداماتی از این دست، آن است که ایشان آنها را از مصادیق ظلم می‌دانند و از آنجا که از دید امام بزرگ‌ترین هدف نظام اسلامی و انقلاب اسلامی برقراری عدالت است به شدت با آنها مخالفت کرده و تأکید می‌کنند که حتی به نام دین نیز این قبیل اقدامات قابل توجیه نیست.

تجسس تنها برای کشف توطئه‌ها و مقابله با گروهک‌های مخالف نظام جمهوری اسلامی که قصد براندازی نظام و ترور شخصیت‌ها را دارند و تنها به شرط مطمئن بودن از این هدف، مجاز خواهد بود. و در صورت جواز تجسس باید ضوابط شرعی در آن رعایت گردد و با دستور دادستان باشد چراکه تعدی از حدود شرعی نسبت به آنان نیز ناروا است. قضات حق ندارند حکمی صادر کنند که مأموران اجازه ورود به منازل یا محل کار افراد را داشته باشند که نه خانه امن و تیمی است و نه محل توطئه علیه نظام. (مهریزی ۱۳۷۸، ۶۷-۵۲).

منابع

- قرآن کریم.
- ادیانی، سیدیونس (۱۳۸۸)، ابعاد حریم خصوصی در حکومت اسلامی، تهران، مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی.
- انصاری، باقر (۱۳۸۶)، حقوق حریم خصوصی، تهران، سمت.
- رنجبر، مقصود (۱۳۸۲) *حقوق و آزادی‌های فردی از دیدگاه امام خمینی*، تهران: مرکز اسناد انقلاب اسلامی.
- شاه علی، احمد رضا (۱۳۸۸)، اخلاق رسانه و حریم خصوصی؛ رویکرد اسلامی، فصلنامه رسانه، شماره ۸۰، زمستان (ص ۴۳ - ۶۰).
- شهری باف، جعفر (۱۳۷۸)، تاریخ اجتماعی ایران در قرن ۱۳، تهران، موسسه فرهنگی رسا، چاپ سوم، ج ۶.
- کدیور، محسن (۱۳۸۷)، حق الناس (اسلام و حقوق بشر)، تهران، انتشارات کویر .
- مهریزی، مهدی (۱۳۷۸)، «دولت دینی و حریم خصوصی» (بازخوانی فرمان هشت ماده‌ای امام خمینی^(س))، *فصلنامه حکومت اسلامی*، شماره ۱۲.
- موسوی خمینی ر، (۱۳۸۵)، صحیفه امام: مجموعه آثار امام خمینی ره، دوره ۲۲ جلدی، تهران، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی، چاپ و نشر عروج، چاپ چهارم.

منابع مکمل

- انصاری، باقر(۱۳۸۳)، حریم خصوصی و حمایت از آن در حقوق اسلام، تطبیقی و ایران، نشریه حقوق دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران، شماره ۵۲۰.
- جاور، حسین(۱۳۹۸)، مبانی قرآنی حریم خصوصی مکانی، دوفصلنامه قرآن، فقه و حقوق اسلامی، شماره ۱۰.
- حسینی، مهدی، برزویی، محمدرضا(۱۳۹۶)، مبانی و مؤلفه‌های فقهی حمایت از حریم خصوصی افراد در فضای مجازی، دوفصلنامه مطالعات حقوق بشر اسلامی، شماره ۱۳.
- درگاهی، مهدی(۱۳۹۳)، حدود اختیارات دستگاه‌های اطلاعاتی در ورود به حریم خصوصی افراد از منظر فقه امامیه، فصلنامه کاوشی نو در فقه، شماره ۲۱.
- راعی، مسعود(۱۳۸۹)، حریم خصوصی و امر به معروف و نهی از منکر، فصلنامه حکومت اسلامی، سال پانزدهم، شماره دوم.
- رحمدل، منصور(۱۳۸۴)، حق انسان بر حریم خصوصی، نشریه دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران، شماره ۷۰.
- سرافرازی، مریم(۱۳۹۱)، نگرش فقهی حقوقی بر حریم‌های خصوصی، پایان‌نامه کارشناسی ارشد رشته فقه و مبانی حقوق اسلامی، تهران، دانشکده الهیات و معارف اسلامی دانشگاه آزاد تهران شمال.
- سروش، محمد(۱۳۹۳)، مبانی حریم خصوصی بر اساس منابع اسلامی، قم، پژوهشگاه حوزه و دانشگاه.
- سلیمانی، مرتضی و سلیمانی، یاسر(۱۳۹۳)، بررسی ورود به حریم خصوصی در فعالیت‌های اطلاعاتی-امنیت در چارچوب اصول و قواعد فقهی، فصلنامه کاوش نو در فقه، شماره ۲۱.
- شهباز قهفرخی، سجاد(۱۳۹۲)، حریم خصوصی فیزیکی افراد در آیین فقه امامیه و حقوق ایران، نشریه پژوهش‌های فقهی، دوره ۹، شماره ۱.
- شهباز قهفرخی، سجاد، مسعودیان، مصطفی(۱۳۹۱)، حمایت از حریم خصوصی اشخاص از منظر آیات و روایات، دوفصلنامه تخصصی پژوهش‌های میان رشته‌ای قرآن کریم، شماره ۲.
- علی اکبریان، حسنعلی(۱۳۹۳)، بررسی حکم شرعی رفتار حکومت در جمع‌آوری اطلاعات از حوزه حریم خصوصی اشخاص، فصلنامه کاوش نو در فقه، شماره ۲۱.
- فتحی، یونس، شاهمرادی، خیرالله(۱۳۹۶)، گستره و قلمرو حریم خصوصی در فضای مجازی، در مجله حقوقی دادگستری، شماره ۹۹.

- قنواتی، جلیل، جاور، حسین (۱۳۹۰)، حریم خصوصی؛ حق یا حکم، نشریه حقوق اسلامی، شماره ۳۱.
- کشتگر، امیر و جاور، حسین (۱۳۹۹)، راهبردهای فقه امامیه در تضمین حق حریم خصوصی شهروندان، نشریه اندیشه‌های حقوق عمومی، شماره ۱۸.
- هاشمی، سید محمد (۱۳۸۴)، حقوق بشر و آزادی‌های اساسی، تهران، نشر میزان.